

ISPUNJENO/ ISPRAŽNJENO: ČITANJE GRADA U DVA MJERILA IZ PERSPEKTIVE S DVA OČIŠTA

M10 ■ SONJA LEBOŠ, DARKO FRITZ

MAPA LOKACIJA U ZAGREBU NA KOJIMA JE STUDIO IMITACIJA ŽIVOTA (DARKO FRITZ I ŽELJKO SERDAREVIĆ) IZVEO UMJETNIČKE INSTALACIJE OD 1988. DO 1990. MAPA: DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2013.

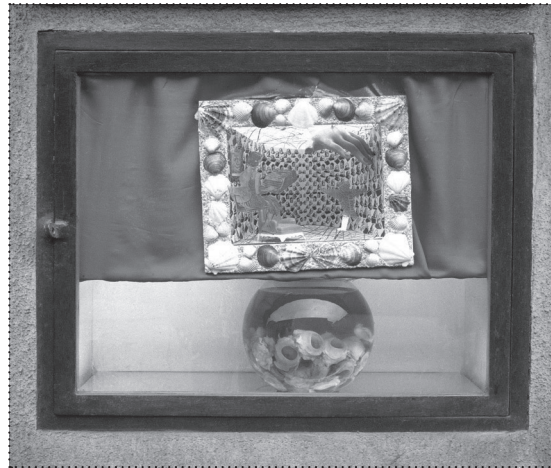
STUDIO IMITACIJA ŽIVOTA (DARKO FRITZ I ŽELJKO SERDAREVIĆ),
IZLOŽBA FOTOREPRODUKCIJA DEVET INSTALACIJA ISTODOBNO S
NJIHOVIM POSTAVOM U JAVNOM PROSTORU, URBANA AKCIJA LONTANO
DAGLI OOCCHI, LONTANO DAL CUORE 1989. I SAMOSTALNA IZLOŽBA
EKRANIZACIJA U GALERIJU SUVREMENE UMJETNOSTI, ZAGREB.
FOTO: BORIS CVJETANOVIĆ, ARHIV MSU ZAGREB

U vrijeme nastanka ovog teksta, projekt *Ispunjeno/Ispražnjeno* odvija se na zagrebačkim ulicama: uz pomoć AR (engl. *augmented reality*; hrv. proširena stvarnost) tehnologije, pokretanjem određene aplikacije na *online* mobilnim uređajima moguće je vidjeti fotoreprodukciju instalacije koja je na tom mjestu bila postavljena krajem 1980-ih u trajanju od mjesec dana. Riječ je o jedanaest lokacija u Zagrebu koje su bile mjestom intervencija umjetničkog kolektiva Studio Imitacija Života (SIŽ) koji su činili Darko Fritz i Željko Serdarević. Njihov „program je svake godine uključivao šest nastupa: tri likovna i tri scenska, i to se ponavljalo sljedeće tri godine. Likovni nastupi podijeljeni su u toj distributivnoj šemi u posebne godišnje aktivnosti: galerijska izložba radova kombinirane tehnike, instalacije u javnim prostorima i izložba grafičkog oblikovanja. Nadalje, u taj sistem auto-distribucije uključena su godišnje po tri audio-vizualna performansa, koje smo nazvali glazbeno-scenske priredbe“¹ Tako je duet SIŽ u razdoblju od 1988. do 1990. izveo intervencije unutar raznih tipologija javnog i polujavnog prostora grada Zagreba. Istodobno, riječ je bila o svojevrsnoj reformulaciji društvenog i urbanog koda prostorne matrice zagrebačkoga Donjeg grada. Ono što je u tom umjetničkom radu interesantno iz očista urbane antropologije jest upravo taj oblik umjetničkog zadiranja u javni prostor, i to na dva načina: a) kroz korištenje malog mjerila, odnosno izloga i vitrina koji simboliziraju ranomodernističku transformaciju industrijskog u grad potrošnje roba i usluga;² b) kroz korištenje velikog mjerila, odnosno oblikovnog jezika kojim se zadire u tkivo grada na način na koji to čine urbanisti, pri čemu je grad prije svega *plan*. Kroz jukstapoziciju tih dvaju mjerila, te dvaju očista (umjetničko i znanstveno-analitičko), odlučilo se na ponovni posjet radovima SIŽ-a iz razdoblja od 1988. do 1990.

Instalacije u javnom prostoru SIŽ-a od 1988. do 1990.

SIŽ-eva prva instalacija u javnom prostoru nastala je u Ulici kralja Zvonimira 17,³ gdje je 1988. postavljen rad *U visini očiju*. Rad je „funkcionirao kao svojevrsni manifest za trogodišnji projekt. Ključni objekt bio je gramofon s oštricom cirkularne pile i marcipanskim ružama postavljenim na rotirajuću površinu. Taj artefakt bio je poput zaštitnog znaka i pojavljivao se na svakom događanju SIŽ-a tijekom tri godine.“⁴ Sljedeće godine devet instalacija pod nazivom *Lontani dagli occhi, lontano dal cuore* smješteno je u vitrine-izloge montirane na zidove zgrada. „Darko Fritz i Željko Serdarević sami spominju da njihovi radovi izazivaju oprečne reakcije – od gnusanja nad materijalima instalacija (zmije i životinjske oči u formalinu) do ugone karakteristične za slastičarsko-saharinske emocije. Watersovi filmovi imaju uglavnom isti učinak“⁵ Međutim, osim uprizorivanja malograđanskog svijeta „melodrame i kiča, u koji je racionalistička modernistička ideologija protjerala izražavanje osjećaja“⁶ u malom mjerilu uličnog izloga, SIŽ, tragajući za vlastitim interpretacijama predmetne pojavnosti urbanog prostora Zagreba, u mapu historičističkoga Donjeg grada uvodi formu nepotpunog križa – tzv. trokvađrat. Originalni naziv toga geometrijskog oblika kojeg SIŽ uvodi često je korišten u njihovim likovnim radovima, a primijenjen je i na njihov logotip. Sa sviješću o postojanju forme tzv. Lenucijeve potkove koja se kao urbana formacija prvi put upisuje u regulacijski plan 1887., a od svoje izvedbe predstavlja osebujno urbanističko rješenje reprezentativnih parkova sa zgradama javnih namjena, SIŽ, spajajući svoj trokvađrat s postojećom Lenucijevom potkovom, oblikuje referenciju na Maljevičev križ iz 1920. Međutim, trokvađrat možemo čitati i kao referenciju

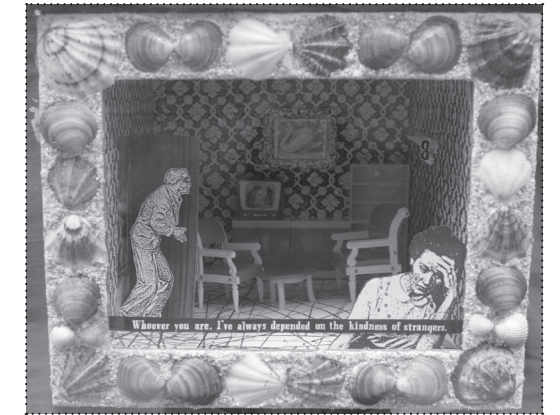
FRANKOPANSKA ULICA 2, ZAGREB. INSTALACIJA *NOLI ME TANGERE* STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA, U SKLOPU URBANE AKCIJE *LONTANO DAGLI OCCHI, LONTANO DAL CUORE* 1989. FOTO: BORIS BERG

FRANKOPANSKA ULICA 2, ZAGREB. DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, AR URBANA AKCIJA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2015. MOBILNI UREDAJ PRIKAŽUJE VIRTUALNI PRIKAZ INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *NOLI ME TANGERE* IZ 1989. NA LOKACIJI ORIGINALNOG POSTAVA. FOTO: DARKO FRITZ

FRANKOPANSKA ULICA 2, ZAGREB. DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, AR URBANA AKCIJA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2015. MOBILNI UREDAJ PRIKAŽUJE VIRTUALNI PRIKAZ INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *NOLI ME TANGERE* IZ 1989. NA LOKACIJI ORIGINALNOG POSTAVA

ILICA 91, ZAGREB. DETALJ INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *LOVE IS A STRANGER*, U SKLOPU URBANE AKCIJE *LONTANO DAGLI OCCHI, LONTANO DAL CUORE* 1989. FOTO: BORIS BERG

na (transformirani) semiotički kvadrat, strukturalistički graf, kako to kaže Rosalind Krauss, pri čemu također dolazi do mogućeg „uprizoravanja čitavoga kulturalnog svemira“⁷ Donjeg grada. I zaista, SIŽ kao da je tim intervencijama potvrdio tvrdnju kako je „umjetnost općenito, čak ne postupak, nego ‘vještina postupanja’ s fobijom“⁸. Intervencije su strugale po kolektivnom nesvesnom, dok je istodobno ambicija preformulacije gradskog pisma⁹ bila očita. Simultano s postavljanjem serije instalacija *Lontani dagli occhi, lontano dal cuore*, SIŽ na poziv kustosa Tihomira Milovca u Studiju Galerije suvremene umjetnosti¹⁰ u Zagrebu postavlja izložbu *Ekranizacija* pri čemu „fotografije tih devet instalacija, u omjeru 1 : 1, nakon završetka akcije preuzimaju funkciju originala“¹¹. Godine 1990. u izlogu u predvorju zgrade iz 1938. koju je Marcello Piacentini projektirao za Osiguranje Generali na trgu koji se upravo te godine iz Trga Republike transformirao u Trg bana J. Jelačića, postavljena je instalacija *Rekreacija* koja je naknadno „fotografski reproducirana u mjerilu 1 : 3“¹².

Ponovni posjet – isti fizički prostor, neki novi „kulturalni svemir“

Postoji bitna strukturalna sličnost između projekata SIŽ-a i ulično-institucionalnih *dérivea* koji se izvode unutar projekta *res urbanae*.¹³ Kako bi izveo svoje instalacije u uličnim izlozima i vitrinama, SIŽ je morao stupiti u kontakt s vlasnicima prostora u koje je intervenirao. Kao su danas „uvjeti života, trgovine i proizvodnje u tim dijelovima grada tako [...] zbudujući za male obrtnike i trgovce, donedavno najčešće korisnike uličnih lokala, da na taj iracionalnim zakonima nametnuti kaos ljudi često odgovaraju perpetuiranjem zadanih im alogičkih matrica djelovanja“, a „erozija društveno-ekonomsko-političke kulture i njezinih subjekata, neizbježno vodi ka eroziji zajednice i posljedično – gradskog tkiva“,¹⁴ odlučilo se ponovni posjet instalacijama SIŽ-a započeti upravo serijom intervjua s vlasnicima uličnih vitrina. Instalacija u Frankopanskoj, koja je između ostalih elemenata sadržavala i teleće oči u formalinu (godinama prije Damiena Hirsta), izazvala je u to vrijeme najžešće reakcije, uključujući i zahtjev građana komunalnom inspektoratu da skine „taj čudni izložak“,¹⁵ pa smo i najzanimljivije kognitivne fragmente dobili od vlasnice toga izloga: „Teško je odgovoriti, biti pripremljen za takve situacije... kad su telefonirali i zvonili na vrata, ja sam bila zatečena, nije mi uopće bilo jasno zašto zovu... Možda bih ja onda mogla odgovoriti na te interpretacije s ustašama“¹⁶. Na lokaciji Preradovićeve 17 ulična je vitrina 2000-ih godina odstranjena iz javnog prostora grada zbog, kako nam je vlasnik ključar sam rekao, „nametnutih davanja od strane Grada“¹⁷. Snimke sadašnjeg stanja lokacija, zajedno s fragmentima intervjua s vlasnicima kao i fragmentima osvrta iz tiska iz razdoblja od 1988. do 1990., uključujemo u ediciju *Zidnih novina* pod nazivom *Ispunjeno/Ispražnjeno* koje uređuje i producira umjetnička organizacija Bacači sjenki kao komunikacijski kanal svoga dugogodišnjeg projekta *Bilježnje grada/Bilježnje vremena*.¹⁸ Naravno zahvalna strukturalna podudarnost i opet je to što Bacači sjenki koriste osam uličnih izloga koji su naslijeđe oglasnog prostora nekad kulture Kinoteke. Edicija *Zidnih novina, Ispunjeno/Ispražnjeno*, predstavljena je u Multimedijalnom institutu MAMA 17. prosinca 2013. Time je završena prva faza projekta pod nazivom *Ispunjeno/Ispražnjeno*.

Virtualni generator dijakronijskog imaginarija

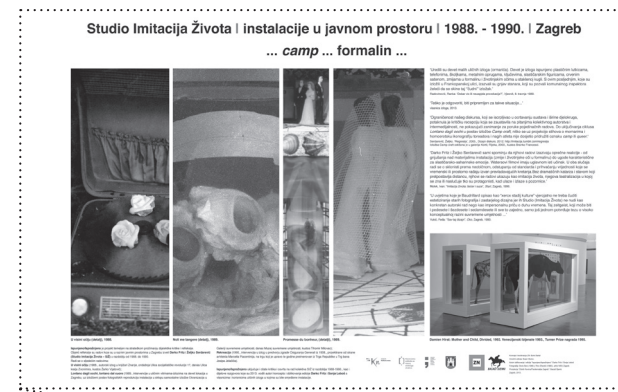
U drugoj fazi projekta *Ispunjeno/Ispražnjeno* cilj nam je bio primijeniti novi kulturološki kod doživljaja grada, te nove senzibilnosti kojoj su motivirajući medij aplikacije naših tzv. pametnih telefona. Analitičko polazište opet je citat: „Urbani fenomen zavisi najpre od deskriptivnih metoda, koje su i same raznovrsne“¹⁹. Osim nove vizualne informacije, tj. nove slike/situacije na ekranu mobilnog uređaja, na određenim je lokacijama na maloj naljepnici, uz poveći QR kod, predstavljena sljedeća tekstualna informacija: „Primijenite AR (Augmented reality) tehnologiju za pogled u dio prošlosti ove lokacije. Skenirajte mobilnim uređajem QR kod za posjet web stranici s uputstvima, a ukoliko već imate aplikaciju Aurasma, potražite kanal ‘Ispunjeno ispražnjeno’ i pogledajte instalaciju izbliza te ponovo sa udaljenosti od par koraka. Ispunjeno_Ispražnjeno ponovni je posjet intervencijama u javnom prostoru koji je u razdoblju od 1988. do 1990. ostvario Studio Imitacija ivota (Darko Fritz i Željko Serdarević)“ Na lokacijama u gradu predstavljen je minimum informacija, s namjerom da se ne sugerira narativ, odnosno način čitanja rada. QR kod upotrijebljen je zbog trenutačnoga kulturološkog koda svoga izgleda, olakšane prepoznatljivosti i diskretnog skretanja pozornosti u uličnom kontekstu na malenu naljepnicu. Eventualno skeniranje QR koda mobilnim uređajem navodi na mrežnu stanicu projekta koja sadrži opširnije podatke o umjetničkim instalacijama s kraja 1980-ih ili na prikazivanje detalja instalacije ako se koristi navedeni AR program. Za pogled na cjelovitu instalaciju zbog širine objektiva kamere, potrebno se malo udaljiti, kako i uputstvo nalaže.²⁰ U projektu *Ispunjeno/Ispražnjeno* virtualna slika koja se pokazuje na ekranima mobilnih uređaja prekriva tek dio slike trenutačne situacije ispred objektiva kamere, dok je „okvir“ trenutačna reprodukcija okoline kroz objektiv kamere. Nova, „ubačena“ reprodukcija instalacija na ekranu programirana je tako da se prikazuju male, dinamične fotografije koje su u 1 : 1 mjerilu ‘montirane’ na nekadašnju lokaciju. Pri promatranju kamerom, udaljavanjem i približavanjem, pojavljuju se tehnološki nedostaci kao što je minimalno gibanje virtualne slike na ekranu pri pomicanju kamere mobilnog uređaja. Ako netko ili nešto prođe ulicom između objektiva i lokacije virtualne projekcije, pokretni dio elektroničke slike nakratko se zadrma i „ponese“ sliku koja se ponovno vrati na početnu poziciju. Ta novonastala *glitch* situacija podržava namjeru da se povijesni događaj virtualno prikaže s minimumom narativne interpretacije. Dvadesetak godina nakon propitivanja virtualnosti s galerijskom reprezentacijom radova u analognoj fototehni, radovima reproduciranim u prirodnim mjerilu, danas su digitalne AR tehnologije usklađene s iskustvom *site-specific* situacije i trenutačnom stvarnošću na datim lokacijama, u individualno odabrano vrijeme, na individualnom nivou informiranosti, s različitim oblicima objektivnosti/subjektivnosti sudionika projekta. Ako je rad iz 1989. zastrugao po kolektivnom nesvesnom uznemirujući duhove grada koji su u to vrijeme (danas smo toga svjesni/svjesniji) oblikovali ogradama zavora i zazornosti neki novi kulturalni svemir, pričekajmo da neki novi šetači danas pripoje virtualne snimke radova iz toga vremena sadašnjoj slici grada – „socijalne logike, postavljajući se na različite nivoe, odolevaju jedna drugoj ili same sebi kopaju pukotine. Kroz pukotine prolazi želja. Bez nje bi bezbolna ‘ljudska materija’ bila brzo

ILICA 91, ZAGREB. DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, AR URBANA AKCIJA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2015. PRIKAZ EKRANA MOBILNOG UREĐAJA S AR APLIKACIJOM S REPRODUKCIJOM INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *LOVE IS A STRANGER* IZ 1989. NA LOKACIJI ORIGINALNOG POSTAVA

DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, ZIDNE NOVINE *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, STR. 4: *TROKVADRAT*, 2013. OSAM STRANICA ZIDNIH NOVINA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO* IZLOŽENO JE U ULIČNIM SANDUČIĆIMA U URBANOM PROSTORU GRADA ZAGREBA U ORGANIZACIJI UDRUGE BACAČI SJENKI.

DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, ZIDNE NOVINE *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, STR. 7: ... *CAMP ... FORMALIN ...*, 2013. OSAM STRANICA ZIDNIH NOVINA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO* IZLOŽENO JE U ULIČNIM SANDUČIĆIMA U URBANOM PROSTORU GRADA ZAGREBA U ORGANIZACIJI UDRUGE BACAČI SJENKI.

TRG BANA JELAČIĆA 3, VEŽA, ZAGREB. DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, AR URBANA AKCIJA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2015. MOBILNI UREĐAJ PRIKAŽUJE VIRTUALNI PRIKAZ INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *REKREACIJA* IZ 1990. NA LOKACIJI ORIGINALNOG POSTAVA. FOTO: DARKO FRITZ

potčinjena apsolutnom obliku, koji štiti i koji kontrolira država, postojano sedeći na masi 'subjekata' i 'objekata'. Bez nje bi svakodnevnica postala bespovratno jednoobrazna.⁴²² Freudovsko reprezentacijsko kazalište iz kraja 1980-ih u drugom desetljeću 21. stoljeća transformiralo se u deleuzeovski virtualni generator dijakronijskog imaginarija. Grad u svojim uličnim vitrinama tako sada ne izlaže više samo artefakte poput cipela ili šešira nego (re-)producira odnosno de-skrubira svoju povijest kao hibrid virtualne i fizičke stvarnosti.

TRG BANA JELAČIĆA 3, VEŽA, ZAGREB. DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, AR URBANA AKCIJA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2015. PRIKAZ EKRANA MOBILNOG UREĐAJA S AR APLIKACIJOM INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *REKREACIJA* IZ 1990. NA LOKACIJI ORIGINALNOG POSTAVA

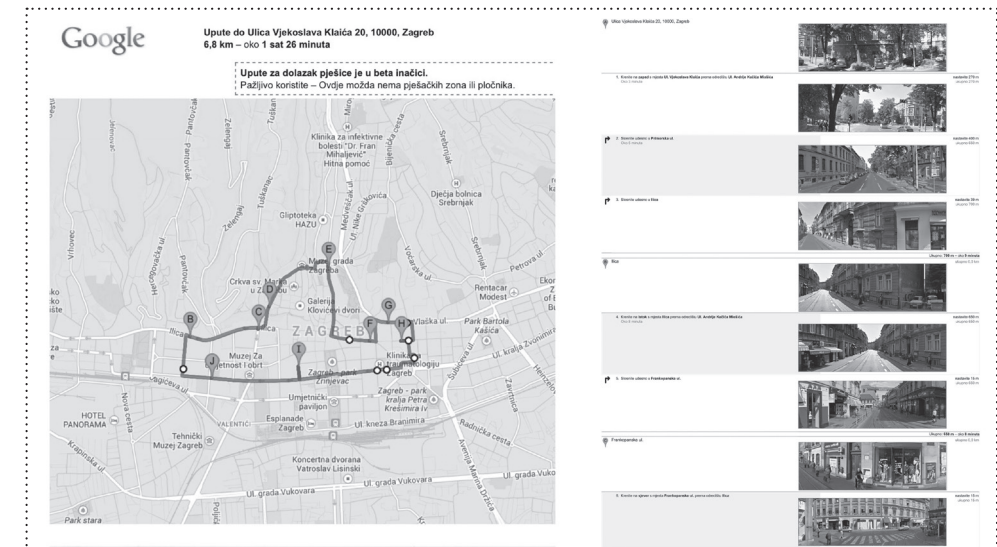

MARTIČEVA ULICA 17, ZAGREB. DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, AR URBANA AKCIJA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, 2015. MOBILNI UREĐAJ PRIKAŽUJE VIRTUALNI PRIKAZ INSTALACIJE STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA *PEJZAŽ* IZ 1989. NA LOKACIJI ORIGINALNOG POSTAVA. FOTO: DARKO FRITZ

ULICA NIKOLE JURJIŠIĆA 23, ZAGREB. INSTALACIJA *SUNOV RAT* STUDIJA IMITACIJA ŽIVOTA, U SKLOPU URBANE AKCIJE *LONTANO DAL CUORE*, 1989. FOTO: BORIS BERČ

¹ Suzana Marjanić, „Performativni sraz novih medija“, intervju s Darkom Fritzom, u: *Zarez*, 398–399, 19. 12. 2014., 40–41.
² Riječ je i o umjetničkoj aproprijaciji komodificiranih prostora za izlaganje robe i njihovoj transformaciji u prostore za izlaganje umjetničkih radova – takva vrsta aproprijacije danas je uobičajena, dok je osamdesetih ipak bila poprilična novost.
³ „Autorski izlog *U visini očiju* SLZ-a postavljen je 1988. godine u poslovnom prostoru knjižare *Znanje* koja je uređena u lokalu koji je 1957. za nakladničko poduzeće *Seljačka sloga* adaptirao Zvonimir Marohnić, u zgradi *Gospodarske sloge* iz 1939. (projektant Mladen Kauzlaric). Tijekom 1980-ih jedan od izloga knjižare bio je na raspolaganju umjetnicima, u organizaciji obližnje Galerije JNA koju je tada vodio Žarko Vijatović“. Darko Fritz, Sonja Leboš, edicija Zidnih novina *Ispunjeno/Ispražnjeno*, Bacači sjenki, Zagreb, 2013. Napomena: Knjižara je zatvorena 2011. godine, a u istom prostoru sada se nalazi Odjel za djecu i Odjel za mladež Knjižnice Medveščak.
⁴ Darko Fritz, *Autobahnkreuz*, video guide, Art Film, Zagreb, 1994.
⁵ Ivan Molek, „Imitacija života: šećer i suze“, u: *Start*, 570, 24. 11. 1990.
⁶ Dejan Kršić, „Tvornica fikcije“, u: *Start*, 529, 1989.
⁷ „Semiotički kvadrat, ili graf strukturalista, način je vizualizacije čitavoga kulturalnog svemira u obuhvatu dva nasuprotna izbora, dvije nekompatibilne mogućnosti. Kulturalna produkcija je stvaranje imaginativnog prostora unutar kojeg te dvije stvari mogu doći u međusobni odnos.“ Rosalind Krauss, *The Optical Unconscious*, MIT Press, Cambridge, MA, 1996., 29.
⁸ Julija Kristeva, *Moći užasa. Oglad o zazornosti*, Naprijed, Zagreb, 1979., 48.
⁹ Henri Lefebvre, *Urbana revolucija*, Nolit, Beograd, 1974., 21.
¹⁰ Preteča današnjeg Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu.
¹¹ Studio Imitacija Života, *Protupomak*, katalog izložbe *Ekranizacija*, GSU, Zagreb, 1989.
¹² Studio Imitacija Života, publikacija br. 4 – katalog godišnjih djelovanja pod nazivom *Interpunkt*, samizdat, Zagreb, 1990. Napomena: Iako izvedena 1990. godine, fotografija intervencije pod nazivom *Rekreacija* nikad nije javno izložena.
¹³ *res urbanae* je projekt Udruge za interdisciplinarna i interkulturalna istraživanja (UIII) koji se nadovezao na projekt *Prostor identiteta, prostor interakcije, prostor promjene* (PIPIPP) prvom interdisciplinarnom studijom gradske četvrti Maksimir, unutar kojeg se UIII bavila načinom upravljanja urbanim i kulturalnim resursima u toj općini (www.uiii.org/pipipp, uskoro na www.uiii.hr/pipipp). *res urbanae* je projekt koji je otvorio pitanje erozije gradskog tkiva na uličnoj razini kroz propitivanje razloga zatvaranja obrta i lokala na tri zagrebačke lokacije – Ilica, Maksimirska, Tratinska (više na https://resurbanae.wordpress.com).
¹⁴ Sonja Leboš, „Po-imanje ulice“, u: Bojan Mucko, *Ispražnjeno u povratu (prilog etnografiji praznine)*, Heinrich Böll Stiftung, Udruga za interdisciplinarna i interkulturalna istraživanja (UIII), Zagreb, 2012.
¹⁵ Ranka Radovinović, „Dobar vic ili neuspjela provokacija?“, u: *Vjesnik*, 8. 4. 1989.
¹⁶ Iz razgovora Darka Fritza i Sonje Leboš s vlasnikom ulične vitrine u Frankopanskoj 2, vođenog 2013. godine. Zanimljivo je da su tu izložbenu vitrinu poslije koristili i drugi umjetnici, prema vlasnici, Ivan Kozarić oko 1990. i Sanja Iveković oko 2000.
¹⁷ Iz razgovora Darka Fritza i Sonje Leboš s vlasnikom ulične vitrine u Preradovićevoj 17, vođenog 2013. godine.
¹⁸ Više na https://zidnenovine.blogspot.com
¹⁹ Lefebvre, bilj. 9, 57.
²⁰ Vidi: http://darkofritz.net/projects/ispunjeno/ispražnjeno/home.htm
²¹ Lefebvre, bilj. 9, 100.

DARKO FRITZ I SONJA LEBOŠ, DETALJ ZIDNIH NOVINA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO*, STR. 5: *ŠETNJA* 2013., 2013. OSAM STRANICA ZIDNIH NOVINA *ISPUNJENO/ISPRAŽNJENO* IZLOŽENO JE U ULIČNIM SANDUČIĆIMA U URBANOM PROSTORU GRADA ZAGREBA U ORGANIZACIJI UDRUGE BACAČI SJENKI.